

6. | ZAŁOŻENIA WSTĘPNE

Aby opracować metodę wyodrębniania typów przestrzeni publicznej charakterystycznych dla danego obszaru, sformułowano szereg założeń. Z jednej strony objęły one zasady, według których zbudowano nową metodę, z drugiej – określono w nich, jak w tym opracowaniu będzie rozumiana przestrzeń publiczna.

Poniżej przedstawiono kryteria, które wzięto pod uwagę przy formowaniu założonej metody:

- eksploracyjne ujęcie fenomenu, jakim jest dana przestrzeń publiczna
- uwzględnienie kompleksowego charakteru zarówno determinant przestrzeni publicznej, jak i jej użyteczności dla społeczności lokalnej
- oparcie na wzorcach przestrzennych związanych z przestrzenią publiczną zaistniałych na danym obszarze
- uprawnienie do wprowadzenia dodatkowych rozszerzeń podczas testowania metody z uwagi na złożoność układu, jakim jest przestrzeń publiczna
- jasne sformułowanie celu oraz opis procedury umożliwiające zastosowanie metody przez innych badaczy, w innych warunkach i na terenie innych układów osadniczych
- zapewnienie efektywnej realizacji celu.

Przestrzeń publiczna będzie rozumiana jako teren powszechnie dostępny, który znajduje się w otwartej przestrzeni zurbanizowanej i/lub w przestrzeni przyrodniczej, poddany społecznym oddziaływaniom, czyli leżący w tzw. przestrzeni społecznej (ryc. 6.1).

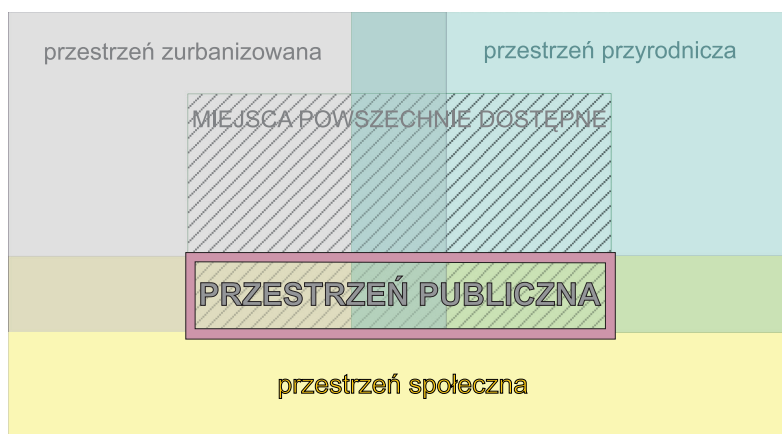
Przestrzeń zurbanizowana będzie rozumiana jako przestrzeń o wysokim wskaźniku intensywności zabudowy przy niskim udziale powierzchni biologicznie czynnej (Böhm 2011).

Przestrzeń przyrodnicza jest pojęciem o rozmytych granicach. W pracy będzie rozumiana jako teren z udziałem tworów natury, na którym trwa życie biologiczne.

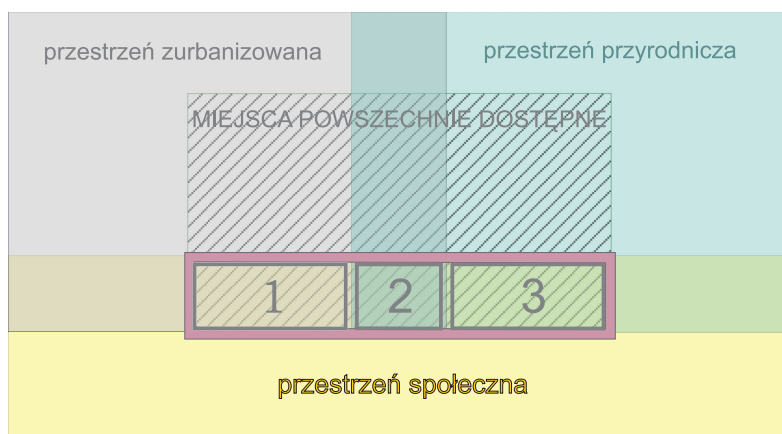
Przestrzeń społeczna z kolei jest obszarem przynależnym do danej społeczności, która przypisując mu znaczenie i wiążąc z nim swój system wartości, wpływa na jego kształtowanie i na sposób jego wykorzystania (Wallis 1990). Proces ten zachodzi w dłuższych okresach wzajemnych interakcji (Karwińska 2018).

Opracowaniem objęto trzy rodzaje przestrzeni publicznej leżące w przestrzeni społecznej (ryc. 6.2). Są to:

- Strefa 1. Miejsca w przestrzeni silnie zurbanizowanej, bez elementów zieleni urządzonej.
- Strefa 2. Miejsca w przestrzeni zurbanizowanej z elementami zieleni urządzonej, reprezentującymi przestrzeń przyrodniczą.
- Strefa 3. Miejsca poza przestrzenią zurbanizowaną w obszarze przestrzeni przyrodniczej ze sporadycznym udziałem zieleni urządzonej.

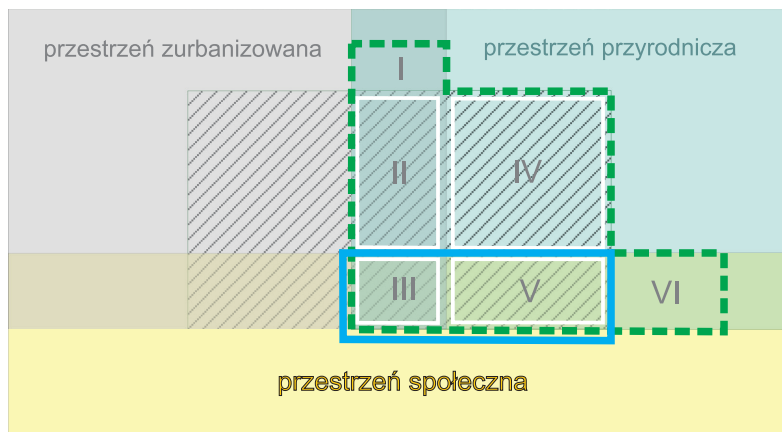

Rycina 6.1. Schemat określający przestrzeń publiczną jako efekt oddziaływań między przestrzenią społeczną, fizycznym środowiskiem urbanistycznym (przestrzeń zurbanizowana) oraz przestrzenią przyrodniczą (zakreślone na różowo pole badawcze)

Rycina 6.2. Strefy przestrzeni publicznej związane ze społecznym użytkowaniem w relacji z przestrzenią zurbanizowaną i środowiskiem przyrodniczym (obszar zakreślony na różowo)

Przedstawione strefy wskazują na zróżnicowanie miejsc związanych ze społecznym użytkowaniem przestrzeni publicznej. Do pełniejszego zdefiniowania tej przestrzeni niezbędne było wskazanie jej relacji z terenami zieleni. Schemat tych powiązań przedstawiono na rycinie 6.3.

Rycina 6.3. Wskazanie powszechnie dostępnych terenów zieleni (obszar zakreskowany) w relacji z przestrzenią zurbanizowaną, przyrodniczą i społeczną. Strefy objęte opracowaniem: III i V (zakreślone kolorem niebieskim)

Strefy wskazane na modelu wynikają z różnych form połączeń między tzw. szarą (zurbanizowaną), zieloną (przyrodniczą) tkanką miejską, czyli obszarem zabudowanym, a biologicznie czynnym poddanym społecznemu użytkowaniu:

- Strefa I – tereny zieleni niedostępne powszechnie, znajdujące się w strefie zurbanizowanej i w strefie przyrodniczej, w której nie zachodzą interakcje społeczne i rekreacja. Przykład: tereny przy bazach transportowych, tereny przemysłowe.

- Strefa II – powszechnie dostępne tereny zieleni znajdujące się w strefie zarówno zurbanizowanej, jak i przyrodniczej, w której nie zachodzą interakcje społeczne i rekreacja. Przykład: zieleń przy jezdnych ciągach komunikacyjnych, ronda.

- Strefa III – powszechnie dostępne tereny zieleni wtopione w tkankę urbanistyczną i użytkowane jako miejsca interakcji społecznej i rekreacji. Przykład: park miejski, promenada, bulwar, aleja, skwer, zieleniec, cmentarz.

- Strefa IV – powszechnie dostępne tereny zieleni znajdujące się poza terenem zurbanizowanym, nieużytkowane jako miejsca interakcji społecznej i rekreacji. Przykład: trudno dostępne tereny leśne czy bagienne lasów miejskich.

- Strefa V – powszechnie dostępne tereny zieleni znajdujące się poza terenem zurbanizowanym, użytkowane jako miejsca interakcji społecznej i rekreacji. Przykład: miejsca piknikowe w krajobrazie otwartym, leśne polany rekreacyjne, stanowiska wędkarskie, dzikie promenady.

- Strefa VI – tereny zieleni niedostępne powszechnie, znajdujące się w strefie przyrodniczej poza strefą zurbanizowaną, w której zachodzą interakcje społeczne i rekreacja. Przykład: zieleń na podmiejskich osiedlach zamkniętych, tereny szpitali, resortowe ośrodki wypoczynkowe.

Biorąc pod uwagę przestrzeń publiczną leżącą w polu zainteresowań niniejszego opracowania, brane będą pod uwagę dwie z oznaczonych stref terenów zieleni: III oraz V (ryc. 6.3). Będą to tereny zieleni o różnym stopniu zurbanizowania i udziału przestrzeni przyrodniczej użytkowane jako miejsca interakcji społecznych i rekreacji.

7. KRYTERIA WYBORU MIEJSC PODDANYCH PODZIAŁOWI TYPOLOGICZNEMU

Na wstępie pracy założono, że w przestrzeni publicznej danego obszaru kształtują się miejsca o specyficznych wzorcach przestrzennych. Wskazują one na sposób społecznego użytkowania przestrzeni. Aby dokonać podziału typologicznego przestrzeni publicznej danego terenu, należy w pierwszej kolejności miejsca te wyodrębnić i scharakteryzować. Na poczet dalszych analiz miejsca te nazwano „obiettami przestrzeni publicznej” (obiettami PP).

W celu wyłonięcia obiektów przestrzeni publicznej sformułowano następujące kryteria:

- miejsca powszechnie dostępne¹ mimo:
 - czasowej niedostępności, np. w przypadku ogrodzonego placu zabaw, terenu szkoły czy cmentarza
 - różnych form własności (gdzie właścicielem mógł być podmiot prywatny, przedsiębiorstwo państwowe czy samorząd lokalny)
 - różnych sposobów ich inicjacji: odgórnej (np. palce zabaw, skwery, zieleńce, place miejskie) i oddolnej (np. wszelkiego rodzaju placyki przy wejściu do prywatnych firm, leśne trasy spacerowe, spontanicznie tworzone zakątki do odpoczynku)
- miejsca znajdujące się w przestrzeni zurbanizowanej i/lub przyrodniczej
- miejsca noszące znamiona miejsc spotkań i/lub rekreacji:
 - w przypadku miejsc spotkań, w których z dużym prawdopodobieństwem mogły zachodzić interakcje społeczne, wymagana była obecność przestrzeni, która pozwalałaby na zatrzymanie się i umożliwiałaby rozmowę czy spotkanie, nie tylko towarzyskie. Na funkcję tego typu miejsc mogła wskazywać obecność elementów przestrzennych, takich jak: siedziska, mała architektura, szalasy, murki i schody, kosze na śmieci, a także obecność śmieci luzem (Green et al. 2004; Madden, Wiley-Schwartz i Antoshak 2010; Gehl 2013)
 - w przypadku miejsc rekreacji, gdzie można spacerować, uprawiać sport zarówno wyczynowy, jak i amatorski, bawić się na placu zabaw czy na murawie trawiastej, a także odpoczywać na ławkach czy oddawać się samotnej kontemplacji w plenerze², wymagane było istnienie odpowied-

¹ Szczegółowy opis dostępności jako determinanty PP zamieszczono w podrozdziale 5.1 „Przestrzeń publiczna – cechy i determinanty”.

² Powyższe elementy wskazano na podstawie metody audytu przestrzeni publicznej *Quality of Public Open Space Tool* (POST) diagnozującej jakość PP pod względem środowiskowych atrybutów przestrzeni publicznej, które mogłyby zachęcać (lub zniechęcać) do podejmowania w ich obrębie aktywności sportowych i rekreacyjnych (Broomhall, Giles-Corti i Lange 2004).

niego wyposażenia, otoczenia oraz przyjaznych wnętrz bądź traktów pieszych i/lub rowerowych. Miejsca te mogły mieć różne wyposażenie, począwszy od murawy trawiastej po urządzenia zabawowe i sportowe.

Uszczegółowione kryteria wyodrębnienia obiektów przestrzeni publicznej zamieszczono w rozdziale 17 „Etap II: Wyodrębnienie obiektów przestrzeni publicznej”.

8. DOBÓR INSTRUMENTÓW BADAWCZYCH DO IDENTYFIKACJI TYPÓW PRZESTRZENI PUBLICZNEJ

W celu wyodrębnienia i scharakteryzowania obiektów przestrzeni publicznej oraz przeprowadzenia dalszych analiz należało dokonać wyboru odpowiednich instrumentów badawczych: metod, technik oraz narzędzi badawczych.

Dla wyodrębnienia obiektów przestrzeni publicznej według opisanych wcześniej kryteriów zdecydowano się na badania terenowe w toku wizji lokalnej. Miały one polegać na przejechaniu lub przejściu przez badacza wyznaczonych na danym terenie tras. Następnie należało wskazać zaobserwowane obiekty przestrzeni publicznej i je udokumentować (zdjęcia, szkice terenowe, notatki).

Kolejny etap pracy obejmował zebranie informacji na temat wyodrębnionych obiektów przestrzeni publicznej i ustalenie ich cech charakterystycznych. Dane te należało zebrać na podstawie:

- wstępnych badań studialnych
- dokumentacji zebranej w toku badań terenowych
- karty obiektu (załącznik 1).

Wstępne badania studialne obejmowały analizę dokumentacji planistycznej (m.in. SUiKZP oraz MPZP). Uzyskano tą drogą dane na temat obiektów i obszarów chronionych, miejsc ważnych dla rozwoju danego terenu oraz specyfiki danego obszaru pod kątem środowiskowym, demograficznym i gospodarczym. Badania wstępne dotyczyły również analizy materiałów kartograficznych, które mogły dostarczyć informacji m.in. na temat układu osadniczego, komunikacyjnego (w tym węzłów komunikacyjnych), tła urbanistycznego oraz rodzaju pokrycia terenu. Badania wstępne objęły też analizę portali internetowych związanych z danym obszarem. Jej celem było rozpoznanie tła kulturowego i społecznego, wskazując na miejsca związane z jakimiś wydarzeniami, miejsca szczególnie (upamiętniające) czy w jakiś inny sposób ważne dla mieszkańców¹.

Dokumentacja zebrana w toku badań terenowych obejmowała zestaw fotografii, notatek, szkiców terenowych oraz mapę topograficzną z oznaczonymi miejscami występowania poszczególnych obiektów przestrzeni publicznej.

Karta obiektu zawierała:

- metryczkę z adnotacją na temat rejonu i trasy badania, datę badania, numer porządkowy oraz podpis osoby wykonującej badanie
- miejsce na uwagi, szkice terenowe i krótką charakterystykę obiektu
- diagram cech wartościujących przestrzeni publicznej.

¹ Jeżeli zaszłaby taka potrzeba, wstępne badania studialne mogą być poszerzone o dodatkowe badania, także sondażowe. Jednak przy założonym eksploracyjnym charakterze metody ten zakres badań studialnych wydaje się wystarczający.

Diagram cech wartościujących przestrzeni publicznej jest narzędziem badawczym opartym na autorskiej publikacji z 2010 r., dotyczącej wartościowania przestrzeni publicznej (Kępkowicz 2010). Sformułowane w niej kryteria wartościowania oparto na kompleksowych czynnikach wpływających na jej charakter. Przy ich wyborze kierowano się użytecznością przestrzeni publicznej dla społeczności lokalnej. Czynniki te, nazwane cechami wartościującymi, przyporządkowano do pięciu przestrzeni pośrednich: strukturalnej, społecznej, ekonomicznej, przyrodniczej i kulturowej. Każdą z 35 cech (po siedem dla każdej z pięciu przestrzeni pośrednich) kształtujących szczególnie charakter danego miejsca opisano na podstawie badań bibliograficznych.

Tak ujęty proces wartościowania przestrzeni publicznej nie polegał na ocenie czy wycenie jej cech. Był jedynie stwierdzeniem ich obecności na danym terenie. Oznaczało to, że każda z cech wartościujących miała charakter pozytywny, a samo jej wystąpienie wprowadzało pewną wartość.

Graficznym odwzorowaniem tego układu stał się pięciokątny diagram (ryc. 8.1). Jego forma miała symbolizować równoważność cech kształtujących przestrzeń publiczną.

Diagram opracowany na potrzeby obecnej metody identyfikacji typów przestrzeni publicznej zyskał nieco inną formę (ryc. 8.2).

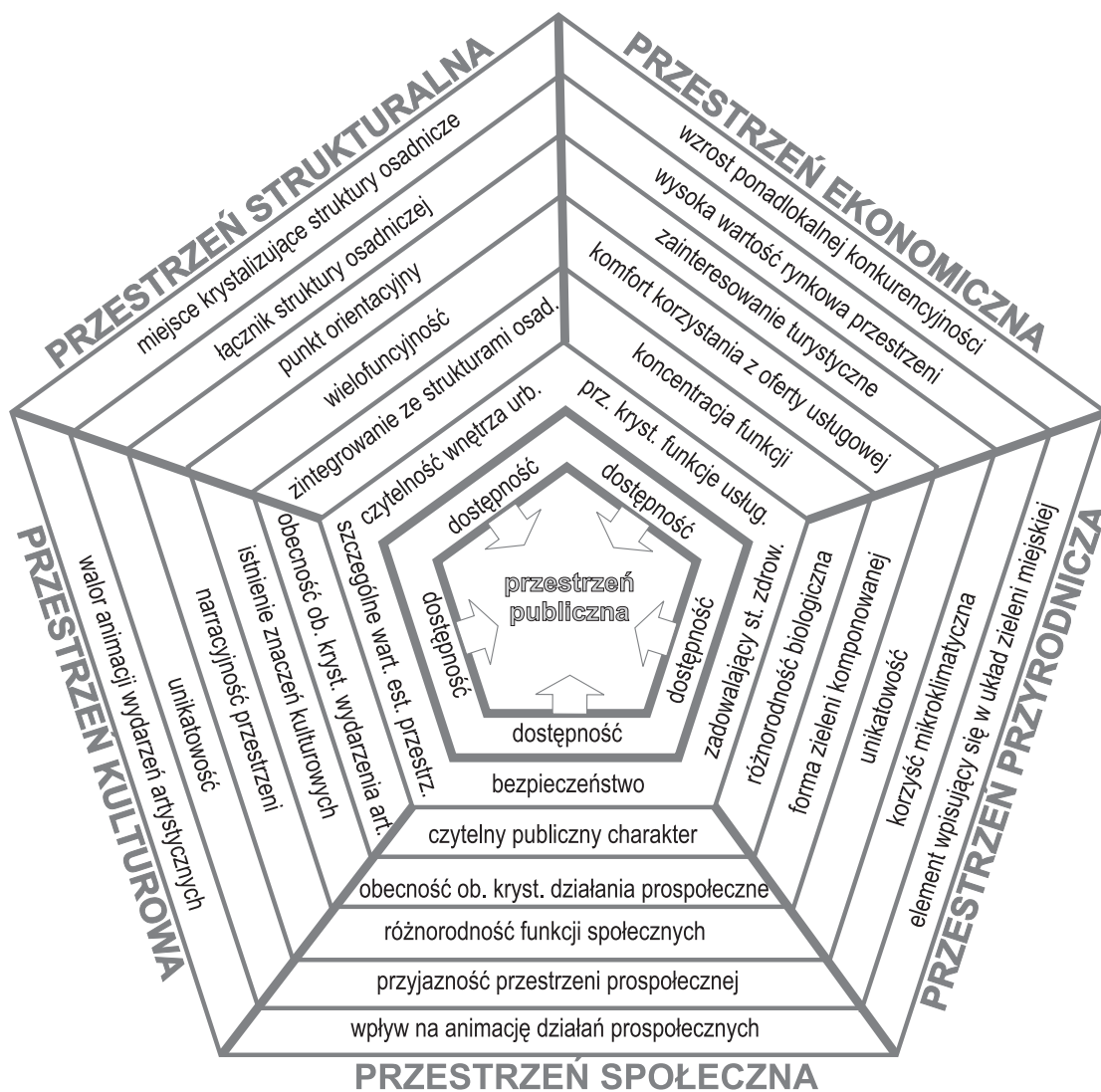
W pierwszej kolejności zastąpiono umieszczone w pierwotnym diagramie hasło „przestrzeń” określeniem „sfera”, które w odczuciu autorki jest bardziej czytelne i lepiej oddaje współzależną wielowymiarowość przestrzeni publicznej. Obecny diagram sfer przestrzeni publicznej obejmuje też większą część przestrzeni-sfer, niż założono to w publikacji z 2010 r. Do sfer: strukturalnej, ekonomicznej, przyrodniczej, społecznej i kulturowej, dołączono sferę rekreacyjną.

Kolejna zmiana polegała na usunięciu z wszystkich sfer diagramu pierwotnego (ryc. 8.1) cechy „dostępność”, ponieważ z założenia przestrzeń publiczna miała być dostępna na wielu płaszczyznach (fizycznej, znaczeniowej i informacyjnej).

Wprowadzono także wiele zmian do zestawu cech wartościujących. Po pierwsze, przeredagowano niektóre określenia tak, by czytelniej oddały ich sens. Cechę „zainteresowanie turystyczne” zastąpiono hasłem „atrakcyjność turystyczna”, hasło „usługowy” pojawiające się w sferze ekonomicznej zastąpiono hasłem „komercyjny”. W obrębie sfery przyrodniczej cechę „zadawałający stan zdrowotny” zastąpiono hasłem „zieleń / woda w dobrej kondycji”, cechę „istnienie znaczeń kulturowych” – hasłem „istnienie symboli, znaczeń kulturowych”, a „narracyjność przestrzeni” hasłem: „obecność przestrzennej narracji”.

Usunięto także kilka cech, które choć istotne dla scharakteryzowania przestrzeni publicznej, możliwe były do zweryfikowania nie na drodze wizji lokalnej czy założonych wcześniej wstępnych badań studialnych, lecz na podstawie głębszych analiz (np. użyteczności przestrzeni, badania rynku nieruchomości, analizy porównawczej dwóch i więcej planów czasowych czy przeprowadzenia badań sondażowych)². Cechy te zastąpiono innymi – takimi, które spełniając założone kryteria, były zgodne z zasadniczą ideą cechy i wskazywały na społeczne użytkowanie miejsc. Mowa o takich cechach wartościujących, jak: zintegrowanie ze strukturami osadniczymi, które zostało zastąpione „położeniem w węźle”, wzrost ponadlokalnej konkurencyjności zastąpiono „walorem ponadlokalnej konkurencyjności”, wysoką wartość rynkową przestrzeni – hasłem „przestrzeń do uzyskania przychodu”, przestrzeń krystalizującą funkcję usługową zastąpiono zaś „różnorodnością funkcji komercyjnych”.

² Według założeń metoda miała mieć charakter eksploracyjny, być wstępem do ewentualnej diagnozy PP i bazować na wzorcach przestrzennych.

Rycina 8.1. Pierwotny diagram przedstawiający pięć „przestrzeni pośrednich” wraz z przypisanymi im cechami wartościującymi (Kępkowicz 2010)

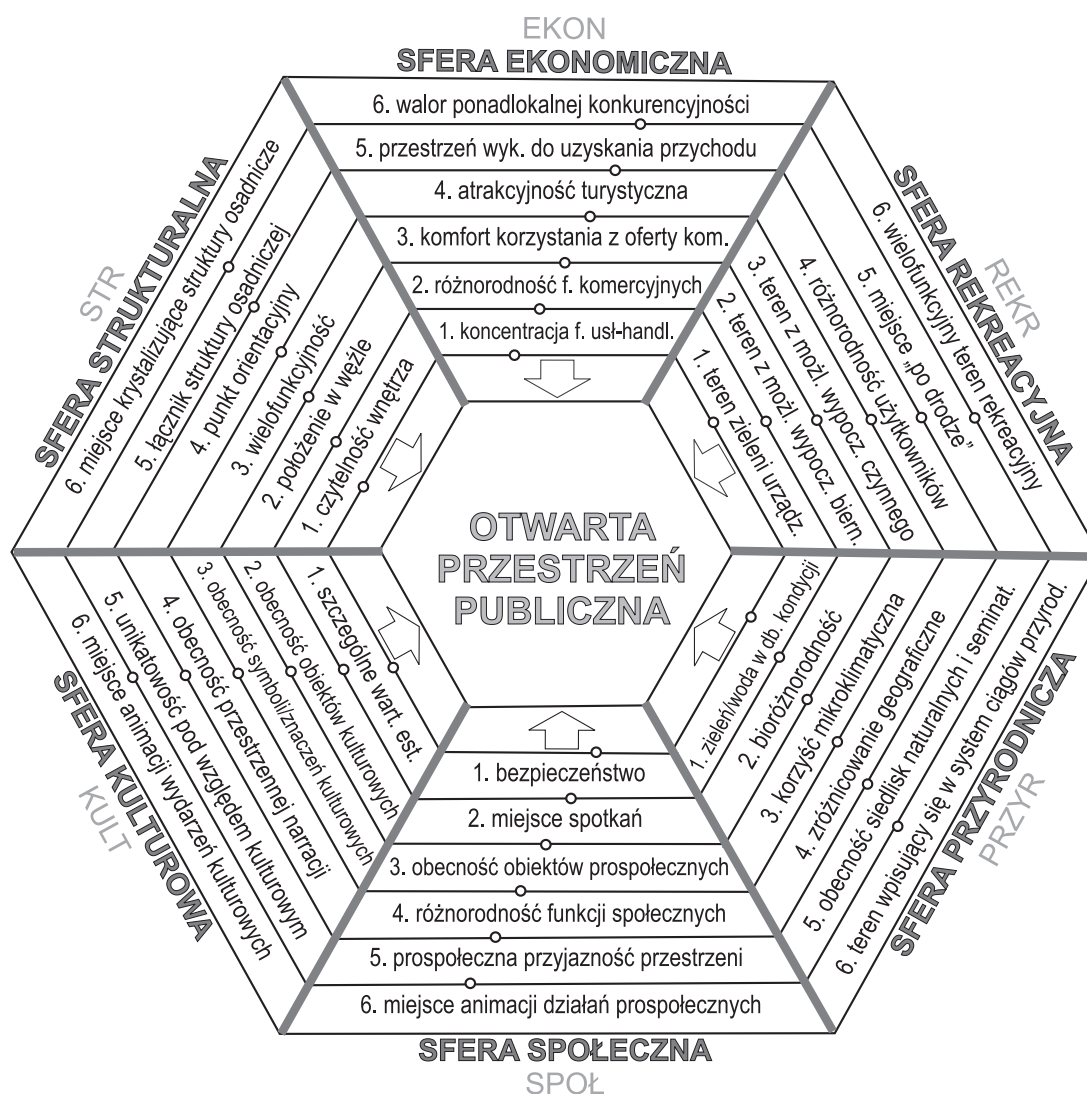
W sferze przyrodniczej cecha „forma zieleni komponowanej” została zapisana jako „teren zieleni” i przeniesiona z tej przestrzeni (diagram z 2010 r.) do sfery rekreacyjnej (diagram obecny). Zamiast unikatowości zaproponowano dwie inne cechy: zróżnicowanie geograficzne i obecność siedlisk naturalnych i seminaturalnych.

W sferze społecznej „czytelny publiczny charakter miejsca” zastąpiono „miejscem spotkań”. Z cechy „wpływ na animację działań prospołecznych” usunięto m.in. słowo „wpływ”, zastępując ją hasłem „miejsce animacji działań prospołecznych”. Podobnie postąpiono z cechą „walor animacji wydarzeń artystycznych”, zastępując ją „miejscem wydarzeń kulturowych”.

Kolejna zmiana polegała na wprowadzeniu nowej formy diagramu, która miała ułatwić pracę przy badaniach terenowych i studialnych³.

Diagram opracowany na potrzeby obecnej metody obejmuje zatem sześć sfer: strukturalną, ekonomiczną, rekreacyjną, przyrodniczą, społeczną i kulturową,

³ Chodzi o oszczędniejszą graficzną formę i wygodę zakreślania odpowiednich cech – służą temu specjalne pola (kółka). Wypełniony diagram może być poddany dalszej obróbce badawczej – po połączeniu wszystkich kółek można otrzymać rodzaj „kardiogramu” cech.

Rycina 8.2. Diagram sześciu sfer przestrzeni publicznej wraz z ich cechami wartościującymi, opracowany na potrzeby obecnych badań

Każdej ze sfer przyporządkowano sześć wartościujących ją cech. Schemat tego układu przedstawiono w postaci sześciokątnego diagramu (ryc. 8.2).

Szczegółowy opis obecnego zestawu cech wartościujących oraz zasady ich wyodrębnienia zamieszczono w rozdziale 17 „Etap II: Wyodrębnienie obiektów przestrzeni publicznej”.

Badania terenowe stanowiące podstawę do wyodrębnienia obiektów przestrzeni publicznej i ich charakterystyki za pomocą karty obiektu miały objąć:

- szkicową inwentaryzację obiektu przestrzeni publicznej (rejestracja elementów strukturyzujących, określenie jego powierzchni)
- zapis i interpretację śladów fizycznych (badanie śladów), czyli dowodów, że w danym miejscu miały miejsce pewne zdarzenia czy zachowania, np. obecność wypalonych papierosów świadczy o tym, że w tym miejscu stali ludzie i palili papierosy (Green et al. 2004)
- zapis z obserwacji nieuczestniczącej – rodzaj badania pochodzącego z dziedziny nauk etnograficznych. Polega na obserwacji z pozycji outsidera i przyjmowaniu zjawisk oraz faktów takimi, jakimi są, jak się je widzi. Bez oceniania i nie lekceważąc zjawisk / faktów „oczywistych” czy „nieciekawych” oraz bez wcho-

dzenia w interakcje (Frankfort-Nachmias i Nachmias 2001; Babbie 2013; Kostera i Nierenberg, red., 2016).

– wnioski z analizy sensualnej – badanie polegające na zapisie pierwszego wrażenia, jakie budzi dane miejsce. Jest to analiza subiektywna, zależna od indywidualnych cech badacza oraz jego wiedzy i doświadczenia. Jest jednak istotna, ponieważ daje obraz podświadomego odbioru przestrzeni, np. przyciągania bądź odpychania, buntu / akceptacji (Zinowiec-Cieplik 2016, s. 10).

Tryb wykonania tych badań opisano w rozdziale 17 „Etap II: Wyodrębnienie obiektów przestrzeni publicznej”.